

12. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 2, 24 (11) sichnya, s. 3.
13. *Tovmats'ki Visty*, s. 3
14. *Tovmats'ki Visty*, s. 3.
15. *Tovmats'ki Visty*, s. 4.
16. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1918, n. 3, 28 padolysta, s. 1.
17. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 3, 31 (18) sichnya, s. 2.
18. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 13, 11 ts'vitnya (29 berezilya), s. 1.
19. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 8, 7 berezilya (22 lyutoho), s. 1.
20. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 18, 16 (3) travnya, s. 4.
21. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 16, 2 travnya (19 ts'vitnya), s. 2-3.

УДК 373.2-055.2 (091) (477.81). 82«1939–1945»

© Валентина ДОБРОЧИНСЬКА
(Рівне)

**«ЖІНОЧА СЛУЖБА УКРАЇНИ»
В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
НА ВОЛИНІ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ**

Стаття репрезентує роль товариства «Жіноча служба Україні» у створенні дошкільних закладів на Волині в умовах нацистської окупації. Жіночий актив, плекаючи надії на національне відродження, відновив громадську працю на західноукраїнських землях, долаючи виклики воєнної доби. Проаналізовано просвітницьку діяльність жіночої інституції щодо створення дитячих садочків. Приділено увагу педагогічній підготовці вихователів дошкільних закладів.

Ключові слова: «Жіноча служба Україні», Волинь, дошкільні заклади, нацистська окупація, культурно-освітня праця, національна свідомість.

Valentna DOBROCHYNSKA
(Rivne)

**«WOMEN'S SERVICE TO UKRAINE»
IN ORGANIZATION OF VOLYNIAN
PRIVATE INSTITUTIONS IN THE PERIOD
OF THE SECOND WORLD WAR**

During World War the Ukrainian population had intensified around the development of a national state on the occupied territory of Western Ukraine. For this purpose, the local Ukrainian authorities had agreed to cooperate with the Nazi occupiers. The cultural and educational societies had

resumed their work in Lviv, and their activities had been extended to Volyn. One of these associations was the «Women's Service to Ukraine», which had inherited the organizational foundations, goals and objectives of the previous «Union of Ukrainians», which had operated in the interwar period. In the military environment the association had changed the name, which has updated the new program of action. The women's movement had covered various sections of civil labor, overcoming the challenges of the war age.

The purpose of the study is to integrate the activities of the «Women's Service to Ukraine» according to the introduction of national preschool education and the peculiarities of training of pedagogical staff on the background of the «new order» of the occupation regime. The educational activity of the women's institution with the Volyn population regarding the establishment of kindergartens has been analyzed.

For a short period of time, the «Women's Service to Ukraine» had organized several dozen of preschool institutions with the national education system and had provided them with the staff. However, the kindergartens had been seasonal in nature, when the parents had been busy with the agricultural work. Prohibition of the German authorities of the association's activity had stopped the national women's movement.

Key words: «Women's service to Ukraine», Volyn, preschool establishments, Nazi occupation, cultural and educational work, national consciousness.

Проголошення 30 червня 1941 р. у Львові «Акта відновлення Української Держави» активізувало українське населення навколо розбудови національної держави. Створення державного правління і формування місцевих українських органів влади передбачало налагодження їх співпраці з німецькою окупаційною владою. Попри те, що в плани нацистів не входило проголошення української незалежності, а згодом проведені арешти українських націоналістів не призупинили плану державного будівництва, на українських землях національно свідоме населення розгорнуло бурхливу діяльність у суспільно-політичній і культурній царинах. Система освіти набувала виразних форм національної школи. Відкриття у селах і містах культурно-просвітницьких товариств сприяло формуванню у населення національного самоусвідомлення.¹

У Західній Україні активізувався перерваний радянською владою жіночий рух. 7 липня 1941 р.

у Львові на нараді українське жіноцтво розглянуло питання їх участі у громадському житті. Було ухвалено рішення про створення товариства «Жіноча служба Україні» з центральним осередком у Львові. Ця інституція успадкувала від попереднього «Союзу українок» організаційну триступеневу форму, яка складалася із головної управи, відділів та гуртків.² А зміна назви товариства більш актуалізувала програму дій українського жіноцтва в екстремальних умовах воєнного лихоліття, про що активістки заявляли: «Після звільнення земель від більшовицького ярма потрібно було викоринювати отруту московського більшовизму і виховувати національну свідомість. Українське жіноцтво почало організовуватись для спільної праці, звідси й назва – «Жіноча служба Україні». Організація українського жіноцтва існувала вже давно під назвою «Союз українок». Ця назва відновила й прийняла більш актуальну назву та пристосувала програму своєї праці до потреби дня».³

Улітку 1941 р. товариство «Жіноча служба Україні» постало й на Волині, із центром у Рівному, а згодом виникла розгалужена мережа його осередків. Мета товариства – виховати національно свідомих українок, які були б корисними своїй Батьківщині. Друкованим органом волинського відділу товариства «Жіноча служба Україні» стало періодичне видання – часопис-двотижневик «Українка», який виходив у Костополю, а до цього часу діяльність товариства висвітлювалася на сторінках газет «Костопільські вісті» та «Волинь».

Дійсним членом товариства могла стати кожна українка віком від 21 року, яку до своїх лав прийняла управа, а брати участь у заходах могли й молодші за віком жінки – допоміжні члени. Товариство складалося із трьох секцій: гуманітарної, господарської та культурно-освітньої. Але в окремих осередках кількість секцій визначали відповідно до напрямів праці. Кожна секція, згідно з назвою, охоплювала певні ділянки роботи. Жіночий провід закликав українок об'єднуватися навколо новоствореного товариства, переконуючи їх, що в таких державотворчих змаганнях потрібно підвищувати культурно-освітній рівень і національну свідомість: «... жінка має навчитися, як бути доброю матір'ю, як працювати для батьків, як бути ідейною свідомою громадянкою та відданою патріоткою своєї батьківщини. Тільки така свідомо жінка може виховати дітей-патріотів»⁴.

Організаційне становлення, особливості діяльності в різних сферах суспільного життя

«Жіночої служби Україні» на території Волині неодноразово були предметом наукових студій авторки.⁵ Побіжно у дослідженнях згадувалося і про створення дошкільних закладів. Мета пропонованого дослідження полягає у комплексному відтворенні заходів «Жіночої служби Україні» щодо запровадження національного дошкільного виховання і особливостях підготовки педагогічних кадрів на тлі «нового порядку» окупаційного режиму.

Нацистська програма експлуатації матеріальних та людських ресурсів передбачала встановлення непомірних податків і використання праці місцевого населення на користь німецького рейху, й тому нагальним питанням був догляд дітей дошкільного віку. Високий дитячий травматизм у період польових сезонних робіт у селі та зайнятість міського населення спонукали до вирішення проблеми опіки над дітьми молодшого віку. Організацією і функціонуванням дошкільних закладів – ясел та дитячих садків переймалася гуманітарна секція «Жіночої служби Україні». Амбітні плани освіченої української жіночої інтелігенції полягали у створенні мережі дитячих садків у містах і селах регіону, щоб початкове виховання стало наріжним каменем формування нової генерації українців. Разом із тим, природна материнська опіка над дітьми, забезпечення дбайливого догляду на період відсутності батьків поєднувалося із далекоглядними планами виховання нового національно свідомого покоління. На переконання жіночого активу, «... садки мають за ціль виховати українську дитину в чисто національному дусі, збудувати в ній тривкий фундамент на котрім в будучині має вирости чесний громадянин, патріот. Дитячий садок – це не лише вигода для матерів, це одночасно школа виховання. З дитячих років дитина вчиться жити гуртом, помагаючи один одному, підпорядковувати свою волю для добра і ладу спільної громади. Садок виховає дитину в національному дусі, чого не зробить мама».⁶

Реалізуючи гасло «В кожному селі – дитячий садок», жінки наштовхувалися на ряд проблем. Першочерговим завданням, яке потрібно було вирішувати – проведення культурно-просвітницької роботи із сільським населенням про необхідність дбайливої турботи над молодшими дітьми і проведенням з ними виховної роботи у ранньому віці. Створення дошкільних закладів для більшості населення було новим явищем, адже на західноукраїнських землях у міжвоєнний період не сформувалася традиція організації дошкільної освіти, так як це не виконувалося

у руслі державної освітньої політики, а базувалося на ініціативі передової інтелігенції і носило поодинокий характер. Приміром, у Кременці перший український дитячий садок відкрито у 1920-х рр. завдяки педагогу А. Животку. Вдруге тут із дітьми дошкільного віку працював учитель В. Дорошенко, а вчергове повернулися до створення дитячого закладу лише влітку 1942 р. завдяки наполегливій праці «Жіночої служби Україні». Члени товариства віднайшли та облаштували приміщення, підготували вихователів, і що важливо, переконали батьків віддавати дітей до закладу. Кременецький дитячий садок, із значною кількістю 60 дітей, урочисто відкрили за присутності Генерального комісара Волині і Поділля.⁷

Жінки Кременця відзначалися національною свідомістю і активно долучалися до роботи товариства. У цьому місті закладалися підвалини державотворчого мислення у добу національно-визвольних змагань українського народу, тут у міжвоєнний період діяли культурно-просвітницькі організації і працювала приватна українська гімназія, яка сформувала й виховала на національних традиціях нову генерацію української інтелігенції. Не випадково, що вже в липні 1941 р. у Кременці до лав товариства приєдналося 50 осіб, а до листопада їх кількість зросла до близько 250 осіб лише в місті. На території ж Кременеччини діяло 12 районних філій і сільських гуртків.⁸

Упродовж декількох місяців на інших теренах Волині тривала робота зі створення гуртків товариства «Жіноча служба Україні». На початку січня 1942 р. вже працювало 39 його осередків. У цьому ж місяці управа звітувала про виконану роботу від часу створення і до грудня 1941 р. Відомо, що впродовж звітного періоду громадська інституція лише на території Рівненщини створила 13 дитячих садків у селах та один – у Рівному.⁹

У роботі «Жіночої служби Україні» активну участь брали матері та дружини діячів ОУН. Так, у Рівному до роботи товариства долучилася дружина провідного діяча ОУН Ростислава Волошина – Ніна Левицька. Після арешту в 1946 р. у протоколі допитів зазначено її участь у жіночому русі: «Я працювала у «Жіночій службі Україні» секретарем з жовтня 1941 року по вересень 1942 р., тобто до часу ліквідації цієї установи німцями». На запитання слідчого про «Жіночу службу Україні» Ніна додатково пояснила, що ця організація виникла у серпні-вересні 1941 р. Організувала її на Волині Ольга Шуменко, яка

приїхала з Галичини. «Чоловік познайомив мене з нею і попросив, щоб я допомагала у цій роботі. Довелось обійти знайомих жінок і запросити на збори... Відбулись перші збори, на яких було десь 15 жінок... Також обрано тимчасову президію ЖСУ з 7 чоловік... Перший збір членкинь відбувся у кінці серпня... зібралось десь 130 жінок... Головою була обрана Глинська замість Меланії Волошиної, матері мого чоловіка. Я спочатку була членом президії, а потім секретарем замість вибулої Куцевич. На території Волині нами було створено ряд районних організацій. Зокрема, у Гощі, Межиріччі, Корці, Дубні, Сарнах, Кременці, Тучині, Костополі, Ковелі. У окремих районах існували сільські організації. У Рівному до «Жіночої служби Україні» належало 80–90 жінок».¹⁰

Жінки товариства, що входили до гуманітарної секції, опікувалися створенням дитячих закладів, проводили бесіди з батьками дітей, обґрунтовуючи мету та завдання дошкільних закладів, а також розповідали про світовий досвід запровадження дошкільного виховання. На їхню думку, головне завдання батьків полягало у забезпеченні фізичного, національного і морального виховання дітей. Адже саме у садочку діти могли навчитися гарній поведінці, охайності, декламуванню віршів і читанню молитов. У дошкільному закладі дітей навчали малювати і виготовляти прості вироби з паперу. Ще одним переконливим аргументом, до якого апелювали жінки у розмовах із батьками, було завдання – формувати національну свідомість із дошкільного віку: прищепити повагу до рідного краю і батьківщини. За згодою батьків обирали місцевий комітет для проведення подальшої організаційної роботи. Члени комітету повинні були з'ясувати кількість дітей віком 3–7 років, знайти чисту та простору кімнату для садочка, а також забезпечити помешкання для виховательки.¹¹

Організаційну та підготовчу роботу зі створення дошкільних закладів проводили взимку та навесні до початку сільськогосподарських робіт. Батьки утримували дітей у дошкільних закладах власним коштом. Заздалегідь домовлялися із вихователькою про її заробітну плату. Подекуди, це було обтяжливим аргументом для сімейного бюджету. Дитячі садочки та ясла носили сезонний характер, із огляду на зайнятість батьків, і не виконували роль стаціонарних закладів, які працювали у спеціальному приміщенні з урахуванням усіх відповідних санітарно-гігієнічних норм для такого типу приміщень.

Одним із важливих питань було налагодження здорового харчування дошкільнят. Спершу діти приносили з собою домашні обіди, а згодом для них організовували гарячі страви. Батьки виділяли на дитячий садочок необхідні продукти, з яких почергово самі ж готували, або за певну платню наймали жінку для приготування гарячих страв. Іноді, щоб забезпечити харчуванням дітей у садочках, жінки зверталися із проханням до голів сільських управ про виділення їм сільськогосподарської продукції.¹²

Для роботи з дітьми запрошували вихователів («садівничок»). Терміновість пошуку вихователів спрощувала вимоги до підбору кадрів. «Жіноча служба Україні» для забезпечення дошкільних закладів вихователями проводила навчальні курси. Задля цього, керівництво товариства просило дозволу на проведення таких курсів у окружних шкільних відділах при гебітскомісаріатах. Жіночий актив упродовж декількох місяців налагодив роботу курсів із підготовки керівників і вихователів дитячих садків на території Волині. На початку березня 1942 р. у Костополі відбулися тритижневі курси для вихователів у приміщенні ЖСУ, яке знаходилося у «Домі Просвіти». Слухачі привозили канцелярське приладдя – зошити, олівці, а також постіль (солону до ліжка або сінник). Окрім того, брали харчі відповідно до оголошення: 3 кг сала, 10 кг хліба, 10 кг борошна, 10 кг круп, 5 літрів квасолі, 5 літрів гороху та 45 кг картоплі. Оскільки курси відбувалися напередодні Великодня, то враховувалося те, що харчування повинно бути пісним. Організатори курсів закликали краян, щоб із кожного села на курси відправили «... бодай одну свідому, рухливу й таку, що любить дітей дівчину».¹³ Але, незважаючи на заклики ЖСУ, відгукнулося небагато осіб. І наприкінці березня свідоцтва про закінчення курсів отримало лише 14 осіб із Костопільщини.¹⁴ Проте в наступному місяці знову працювали навчальні курси у Деражному, де готували місцевих вихователів. Курси для 18 слухачів проводила Г. Епик.¹⁵

Управа «Жіночої служби Україні» у травні 1942 р. провела у Рівному навчання «Провідниць Діточих Садків». Слухачами могли стати особи, які закінчили сім класів народної школи та сплатили 75 крб за навчання. На курсах викладали основи психології, гігієни дитини і навчали організації дозвілля. Вихователька повинна була вміти проводити з дітьми концерти, дитячі вистави, робити інсценізацію казок, а також знати дитячі пісні та навчити основам національних танців.

Одночасно з жінками проводили національно-виховну роботу. Для них читали лекції з українознавства та розповідали про суспільну місію української жінки. Курси прослухали 29 жінок. Це дозволило у Рівному відкрити три дитячі садочки, де запроваджували вивчення дошкільнятами німецької мови. Це ставало обов'язковою вимогою при відкритті дошкільного закладу і було характерною рисою нової освітньої системи. Вивчення німецької мови дітьми молодшого віку демонструвало стратегію нацистів щодо колонізації українських земель та підготовки майбутнього трудового резерву.

Нерідко представники німецької влади брали участь у відкритті дитячих садочків. Так, у Костополі на святковий захід у квітні 1942 р. прибув гебітскомісар, який у виголошеній промові заявив про турботу над українськими дітьми, і навіть «роздав дошкільнятам гостинці».¹⁶ Публічна демонстрація такої «опіки» створювала ілюзорно-привабливу картинку для місцевого населення й мала викликати лояльність і повагу до нової окупаційної влади.

І якщо активною працею зі створення дошкільних закладів відзначалися жінки Костопільщини, Рівненщини та Кременеччини, то в Луцьку робота налагоджувалася повільніше. Тут жіноча секція розгорнула роботу при Українському допомоговому комітеті. Зусиллями жіночого проводу на початку липня 1942 р. в міському театрі в Луцьку відбулося свято матері та завершився курс навчання вихователів дитячих садків, який прослухали і отримали свідоцтва 30 осіб.¹⁷

Восени, по завершенні збору врожаю, сільські дитячі садочки припиняли свою роботу. Так, у селі Тютковичі поблизу Рівного молода вихователька дошкільного закладу, що працював упродовж трьох місяців Г. Дем'янчук свою роботу завершила урочистим закриттям дитячого садочка. За підтримки однієї родини вона організувала для дітей і батьків родинне свято. На облаштованій сцені діти співали, танцювали, декламували вірші та показували театральні сценки за сюжетами українських народних казок, а пізніше всіх пригостили солодощами. За приємну атмосферу родинного свята батьки дякували виховательці та «виявили нарешті повне розуміння її великого труду».¹⁸

Отже, після проведених німцями каральних акцій восени 1942 р. «Жіноча служба Україні» припинила своє існування. Закладені традиції жіночого руху міжвоєнного періоду знайшли втілення у нових політичних умовах Другої

світової війни. Короткотривале національне піднесення продемонструвало здатність свідомого жіноцтва долучитися до громадської праці навколо вирішення питань національної дошкільної освіти та виховання. Упродовж року діяльності товариства на території Волині українські жінки організували та налагодили роботу десятків дошкільних закладів і забезпечили їх вихователями. У дитячих садочках навчально-виховна робота базувалася на національній основі. Заборона товариства німецькою окупаційною владою знівелювала національно-культурні здобутки українського жіноцтва в освітній сфері, проте вкотре довела незламність державотворчих прагнень. На наше, переконання, частина жіноцтва товариства долучилася до підпільної боротьби Організації українських націоналістів.

¹ В. Кучер, П. Чернега, *Україна у Другій світовій війні (1939–1945)* [Ukraine in World War II], Київ, Генеза, 2004, с. 134-37.

² К. Паньківський, *Роки німецької окупації* [The years of German occupation], Нью-Йорк; Торонто, 1965, 43 с.

³ К. Паньківський, *Роки німецької окупації* [The years of German occupation], Нью-Йорк; Торонто, 1965, 43 с.

⁴ *Що таке ЖСУ та які її завдання* [What is WSU and what are its tasks], in «Український календар-альманах на 1942 р.», с. 60-61.

⁵ В. Добровичинська, *Діяльність товариства «Жіноча служба Україні» на Волині у період Другої світової війни* [The activity of the association «Women's Service to Ukraine» in Volyn during World War II] «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії», вип. 22, Рівне, 2011, с. 246-249; Т. Поніманська, В. Добровичинська, *З історії розвитку дошкільної освіти на Західній Волині (початок ХХ ст. – 1944 р.)* [From the history of development of preschool education in the Western Volyn (beginning of the 20th century – 1944)] «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії», вип. 25, Рівне, 2014, с. 143-147.

⁶ Громадянка *Подбаймо про наших найменших* [Let's take care of our the small ones], «Українка», 1942, чис. 4, с. 6.

⁷ *З діяльності українського Жіноцтва* [From the activities of the Ukrainian Women], «Українка», 1942, чис. 15, с. 8.

⁸ А. Мисечко *Позитивна праця «Жіночої служби Україні» в Крем'янці* [Positive work of the «Women's Service to Ukraine» in Kremenets], «Волинь», 1941, 23 лист.

⁹ *Звіт з діяльності ЖСУ в Рівному за 1941 р.* [Report about activities of WSU in Rivne for 1941], «Волинь», 1942, 1 лют.

¹⁰ І. Марчук, *Ростислав Волошин* [Rostislav Voloshin], Торонто, Львів, Вид-во «Літопис УПА» 2012, 58 с.

¹¹ *Відозва до округ, районів і кружків Жіночої Служби Україні* [Recall to the districts, regions and circles of the Women's Service to Ukraine], «Українка», 1942, чис. 6, с. 7.

¹² З. Мірна, *Дитячі садки* [Kinder gartens], «Українка», 1942, чис. 14, с. 2.

¹³ *В кожному селі дитячий садок!* [Kinder garden in every village!], «Українка», 1942, чис. 5, с. 9.

¹⁴ *Вісті з ЖСУ* [News from WSU], «Українка», 1942, чис. 9, с. 12.

¹⁵ *З Костопільщини* [From Kostopil region], «Костопільські вісті», 1942, 24 трав.

¹⁶ *Хроніка* [Chronicle], «Костопільські вісті», 1942, 26 квіт.

¹⁷ *З діяльності ЖСУ* [From the activity of WSU], «Українка», 1942, чис. 14, с. 8.

¹⁸ *З діяльності українського жіноцтва* [From the activity of Ukrainian women], «Українка», 1942, чис. 18, с. 5.

Reference:

1. V. Kucher, *Cherheha P.Ukrayina u Druhiy svitoviy viyni (1939 – 1945)* [Ukraine in World War II], Kyiv, Heneza, 2004, s. 134-37.
2. K. Pan'kivs'kyu, *Roky nimets'koyi okupatsiyi* [The years of German occupation], N'yu-York, Toronto, 1965, 43 s.
3. K. Pan'kivs'kyu. *Roky nimets'koyi okupatsiyi* [The years of German occupation], N'yu-York, Toronto, 1965, 43 s.
4. *Shcho take ZhSU ta yaki yiyi zavdannya* [What is WSU and what are its tasks], in «Ukrayins'kyu kalendar-al'manakh na 1942 r.», s. 60-61.
5. V. Dobrochyns'ka, *Diyal'nist' tovarystva «Zhinocha sluzhba Ukraini» na Volyni u period Druhoyi svitovoyi viyny* [The activity of the association «Women's Service to Ukraine» in Volyn during World War II], in «Aktual'ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn'oyi istoriyi», vyp. 22, Rivne, 2011, s. 246-249; T. Ponimans'ka, V. Dobrochyns'ka V. *Z istoriyi rozvytku doshkil'noyi osvity na Zakhidniy Volyni (pochatok KhKh st. – 1944 r.)* [From the history of development of preschool education in the Western Volyn (beginning of the 20th century – 1944)], in «Aktual'ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn'oyi istoriyi», vyp. 25, Rivne, 2014, s. 143-147.
6. *Hromadyanka Podbaymo pro nashykh naymenshykh* [Let's take care of our the small ones], «Ukrayinka», 1942, chys. 4, s. 6.
7. *Z diyal'nosti ukrayins'koho Zhinotstva* [From the activities of the Ukrainian Women], in «Ukrayinka», 1942, chys. 15, s. 8.
8. A. Mysechko, *Pozytyvna pratsya «Zhinochoyi sluzhby Ukraini» v Krem'yantsi* [Positive work of the «Women's Service to Ukraine» in Kremenets], in «Volyn'», 1941, 23 lyst.
9. *Zvit z diyal'nosti ZhSU v Rivnomu za 1941 r.* [Report about activities of WSU in Rivne for 1941], in «Volyn'», 1942, 1 lyut.
10. I. Marchuk, *Rostyslav Voloshyn* [Rostislav Voloshin], Toronto, L'viv, Vyd-vo «Litopys UPA» 2012, 58 s.
11. *Vidozva do okruh, rayoniv i kruzhkiv Zhinochoyi Sluzhby Ukraini* [Recall to the districts, regions and circles of the Women's Service to Ukraine], in «Ukrayinka», 1942, chys. 6, s. 7.
12. Z. Mirna, *Dytyachi sadky* [Kinder gartens], in «Ukrayinka», 1942, chys. 14, s. 2.
13. *V kozhnomu seli dytyachyy sadok!* [Kinder garden in every village!], in «Ukrayinka», 1942, chys. 5, s. 9.
14. *Visti z ZhSU* [News from WSU], in «Ukrayinka», 1942, chys. 9, s. 12.
15. *Z Kostopil'shechyny* [From Kostopil region], in «Kostopil's'ki visti», 1942, 24 trav.
16. *Khronika* [Chronicle], in «Kostopil's'ki visti», 1942, 26 kvit.
17. *Z diyal'nosti ZhSU* [From the activity of WSU], in «Ukrayinka», 1942, chys. 14, s. 8.
18. *Z diyal'nosti ukrayins'koho zhinotstva* [From the activity of Ukrainian women], in «Ukrayinka», 1942, chys. 18, s.